

Leo Molenaar, *Marcel Minnaert, astrofysicus, 1893-1970. De rok van het universum*, Amsterdam-Leuven, Balans-Van Halewyck, 2003, 602 pp., ill., € 35, ISBN 90-5018-603-3.

‘Wonder, en is gheen wonder’, de lijfspreuk van Simon Stevin (1548-1620) zou ook de lijfspreuk van Marcel Minnaert geweest kunnen zijn. Voor deze sterrenkundige waren mystieke, religieuze en bovennatuurlijke ervaringen als onderdeel van een levensovertuiging ondenkbaar. Alles moest verklaarbaar en te ontdekken zijn. Een verrassende visie bij een man die zeker niet zonder emoties leefde, die uitgesproken keuzes maakte en vaak tegenspraak oproepende standpunten innam.

In een omvangrijke biografie brengt de Nederlandse chemicus en historicus Leo Molenaar Minnaert tot leven.

Marcel Minnaert was enig kind van het leraren echtpaar Jozef Minnaert en Jozefina Van Overberge. Alle aandacht was op Marcells opvoeding gericht. Zijn ouders hadden zeer hoge verwachtingen van hem, steunden en stimuleerden hem waar zij konden, maar zeker toen Marcells vader overleden was en Jozefina alle zorg te dragen kreeg, werd de opvoeding ook enigszins *weltfremd* om geen sterkere uitdrukking te gebruiken.

Marcel was gelukkig een briljante leerling, uitblinkend in de exacte vakken, maar ook zeer muzikaal en hij had een grote belangstelling voor de letteren. Daarnaast was hij goed met zijn handen (ook timmerlessen hadden tot de jeugtopvoeding behoord).

De Vlaamse emancipatiestrijd kreeg hij met de paplepel binnen. De Minnaerts speelden een rol in het Willemsfonds en eenmaal in Gent op het Athenaeum werd Marcel lid van de Heremans’ Zonen en later van de Gentse studentenkring ’t Zal wel gaan. Het zijn jaren waarin de strijd om de vernederlandsing van de Gentse universiteit een hoogtepunt bereikte. Minnaert is een van de op de voorgrond tredende studenten in die strijd. Hij was mede verantwoordelijk voor de organisatie van de Groot-Nederlandse Studenten Congressen. Het ging hem echter allemaal niet snel genoeg. Hij brak met de liberale partij en met het liberale ’t Zal wel gaan en sloot zich met nog enkele jongeren aan bij een radicale groep rond de Gentse hoogleraar en bioloog Julius Macleod. Macleod was Minnaerts promotor.

Politiek via de traditionele partijen was voor Minnaert een gepasseerd station en bestuurlijke scheiding binnen de Belgische staat was een nieuw doel.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vormde de groep jongeren rond Macleod al direct de kern van Jong Vlaanderen, die een radicale anti-Belgische politiek voorstonden en deze met Duitse hulp wensten te realiseren. Ondanks dit politiek engagement ging hij in 1915 nog een jaar natuurkunde studeren bij P. Ehrenfest

in Leiden, de stad van de Nobelprijswinnaars H.A. Lorentz en H. Kamerlingh Onnes en de in Vlaanderen wel bekende G.J.P.J. Bolland. De laatste had tijdens een lezingtocht in Vlaanderen luide verkondigd dat de Nederlandse taal bij uitstek geschikt was om wetenschap in te bedrijven. Minnaert maakte er ook een aantal vrienden met wie hij de rest van leven ook zijn linkse overtuiging kon delen.

Terug in Vlaanderen werd hij hoogleraar aan de door de Duitsers in 1916 vernederlandste universiteit van Gent. Hij voerde er allerlei vernieuwingen op onderwijskundig gebied door. Het was vergeefs. In 1918 vluchtte hij met zijn moeder naar Nederland.

Hij hield er voorlopig zijn Vlaamse idealen vast. Als enige oud-hoogleraar weigerde hij de Duitse schadeloosstelling in ontvangst te nemen. De Duitsers hadden salarisgaranties gegeven voor het geval de vernederlandiging fout zou lopen. Hierbij moet vermeld worden dat zijn moeder vrij vermogend was en kans had gezien geld naar Nederland over te maken.

Tot in 1933 bleef hij zeer betrokken bij de Vlaamse zaak, zoals die door de Frontbeweging en de oud-activisten werd uitgedragen. Hij organiseerde begroetingsdagen tussen Vlaams-nationalisten en de uitgeweken activisten en hij was actief in de Dietsche Bond, een Groot-Nederlandse organisatie, als bestuurslid. Hij gaf veel lezingen en soms illustreerde hij die voordrachten met door hem zelf gespeelde muziek. Nog in 1929 werd hij lid van de Raad van Vlaanderen van August Borms. De breuk kwam echter in 1933 bij de herdenking van René De Clercq in Maartensdijk (Utrecht). De onthulling van het borstbeeld van De Clercq, gemaakt door Frans Masereel gaf de Nederlandse Nationaal-Socialistische Beweging een kans haar Groot-Nederlandse idealen te propageren. De Hitlergroet werd gebracht en dit bracht Minnaert en Masereel ertoe om de gebalde vuist (linkse groet) te tonen. Vanaf dat moment hield zijn bemoeienis met de Vlaamse strijd op. Er bleven persoonlijke contacten met onder andere de familie Mahy en tot op het einde van zijn leven bleef er een grote belangstelling voor Simon Stevin. Het verzorgen van een wetenschappelijke editie van diens werken was een van de vele taken die Minnaert op zich nam en tot een goed einde bracht.

Inmiddels had hij in Nederland bij de hoogleraar sterrenkunde W.H. Julius in Utrecht werk gevonden en hij maakte er pijlsnel carrière. Vrijwel dag en nacht werkend, wist hij al op het einde van de jaren dertig een internationaal erkende reputatie in zijn vak op te bouwen. In 1937 zetten in Utrecht faculteit, curatoren en departement in den Haag alle zeilen bij om hem, midden in een tijd van bezuinigingen, een buitengewoon hoogleraarschap te bezorgen en te voorkomen dat hij naar Chicago zou vertrekken.

Op het terrein van de astrofysica bouwde Minnaert in Utrecht een gerenommeerd instituut op en verzamelde hij een reeks briljante leerlingen om zich heen, die zijn werk konden voortzetten. Zijn astrofysisch werk, zijn contacten met

studenten en promovendi, zijn internationale relaties en de betekenis van zijn werk vormen de kern van het boek, maar er is meer.

Op het gebied van de didactiek van de natuurkunde en de sterrenkunde (het inmiddels verdwenen vak cosmografie) had Minnaert vooruitstrevende gedachten. Er diende meer aandacht te komen voor het onderzoekende leren en voor de zelfwerkzaamheid van de leerlingen. Het Nederlandse onderwijs was te verbaal gericht. Hij heeft ook op dit terrein zeker vernieuwend gewerkt en de didactiek van de natuurkunde gezicht gegeven in zijn eigen onderwijs en in het daarbij horende commissiewerk.

Hij was zelf ook altijd bezig met onderzoek, vaak van allerlei gewone verschijnselen uit het dagelijks leven. Een van zijn bekendste werken, waarin eenvoudig zelfstandig onderzoek centraal stond, verscheen in de late jaren dertig en werd meer dan eens herdrukt en herzien: *De natuurkunde van 't vrije veld* (drie delen). Naast natuurkunde was er aandacht voor biologie en zeer opmerkelijk was dat al deze stof gekaderd was in verwijzingen naar proza en poëzie van Nederlandse en buitenlandse auteurs. Met *De natuurkunde in 't vrije veld* bracht Minnaert de wetenschap bij het volk, want popularisering, in de goede zin van het woord, was voor hem een heilige opdracht. Zo zette hij zich ook in voor volkssterrenwachten en meteorologische waarnemingsstations.

Die enorme gedrevenheid die hij op wetenschappelijk en maatschappelijk terrein tot uiting bracht, had een duidelijke ideologische basis. De Minnaert-familie hing het gedachtegoed van de Verlichting aan. Er was een sterk geloof in vooruitgang en verbetering van de samenleving door kennis, wetenschapsbeoefening en verbreiding van kennis. Marcel Minnaerts contacten met Julius MacLeod hebben deze uitgangspunten verder gevormd, waarbij diens 'wederkerig dienstbetoon' en zijn biosociologische ideeën niet onbelangrijk waren. Religie was voor Minnaert een vorm van bijgeloof. Het kon immers de toets van wetenschappelijke kritiek en bewijsbaarheid niet doorstaan. Voor hem gingen deze wetenschappelijke uitgangspunten samen met een communistische en pacifistische overtuiging.

Na 1945 was hij actief betrokken bij het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, waarin met name de militaire toepassing van kernenergie kritisch gevolgd werd. Daarnaast participeerde hij met zijn vrouw in het Nederlands Vredesbeeraad. Zijn pro-Sovjet-Unie standpunt (hij was geen lid van de CPN) ging vergezeld van een openlijk uitgesproken kritiek op de Sovjet dialectiek en het historisch materialisme. Als wetenschapper eiste hij vrijheid van denken en onderzoek op, niet vooraf gebonden door een bepaalde ideologie. Zijn linkse visie dreigde hem in 1933 op te breken (de gebalde vuist bij de René De Clercq herdenking). Kon een communist wel toegelaten worden bij het universitair onderwijs? Faculteit en curatoren wezen de kritiek echter van de hand. In 1953 werd hij om zijn linkse en

communistiche opvattingen nog uit België geweest. Navrant was echter wat er in 1957 gebeurde. Formeel was Minnaert aan de beurt om rector magnificus te worden. In de senaatsvergadering was een meerderheid daartegen vanwege Minnaerts linkse communistiche sympathieën. Een in tweede instantie gegeven steunbetuiging van collega's uit zijn eigen faculteit veranderde het ostracisme niet.

Een punt van kritiek. Molenaar stelt op p. 394 dat Minnaert een 'rechtse jeugd' in Vlaanderen doormaakte, gevolgd door een 'linkse' ouderdom. Het lijkt mij dat die tegenstelling niet juist is. Minnaert was ook in Vlaanderen links. Zijn ideeën waren links en ontleend aan het Verlichtingsdenken. Zijn plaats in het activisme was bij de radicalen, maar toch niet in politiek rechtse, ondemocratische zin. De keuze voor Duitsland, zo vertelde hij eens aan zijn vriend D. Struik, werd primair bepaald door de situatie waarin twee imperiale machten met weinig principiële verschillen tegenover elkaar stonden. Duitsland bood voor Vlaanderen in zijn optiek de meeste kansen. In de Tweede Wereldoorlog met het fascisme lagen de verhoudingen totaal anders. Toen verdienden de geallieerden alle steun (p. 447).

Veel moet onbesproken blijven, met name zijn wetenschappelijk werk en zijn contacten met wetenschappers, zijn familiale leven, dat niet zonder tragiek was en waar het 'wonderkind' soms dicht bij een *total loss* was om W. F. Hermans te parafaseren, deze zaken moeten hier buiten beschouwing blijven.

Een compliment aan Leo Molenaar is hier wel op zijn plaats. Hij heeft een buitengewoon goed gedocumenteerde en evenwichtige biografie geschreven over, om het wat ouderwets te zeggen, een van Vlaanderens grote zonen. [PIETER VAN HEES]